

Hivzija Hasandedić

DJELA I KRAĆI LITERARNI SASTAVI
MUSLIMANA BOSNE I HERCEGOVINE
KOJI SU NAPISANI NA ORIJENTALNIM JEZICIMA
I KOJI SE NALAZE U ARHIVU HERCEGOVINE U MOSTARU

Ovdje smo detaljno, s formalne i sadržajne strane, obradili osam rukopisa (manuscripta) na orijentalnim jezicima koje su napisali Muslimani BiH i koji se nalaze u orijentalnoj zbirci Arhiva Hercegovine. Čitaoca dalje upućujemo na više kraćih literarnih sastava na orijentalnim jezicima koji potječu iz pera Muslimana BiH i koji se nalaze u rukopisima (15) ovog Arhiva. Ovim prezentiramo naučnoj javnosti niz podataka o nekim dosada nepoznatim književnicima i njihovim opusima ili pružamo podatke o novim i dosada nepoznatim djelima nekih naših poznatih pisaca.

Ranije smo posebno obradili djela Mustafe Ejubovića (Šejh Juje), mostarskog muftije i muderisa, i djela Ibrahima Opijača, mostarskog muderisa, koja se nalaze u ovom arhivu.¹⁾ Djela i kraće literarne sastave donosimo onim redom kojim su rukopisi, u kojima se oni nalaze, upisani u Katalogu arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine.²⁾

RUKOPIS 1, INV. BROJ 138

KITĀB FATĤ AL-ASRĀR ŠARĤ İSĀGŪĢĬ

Komentar djelu İsāgŭġĭ (Eisagoge) iz logike (mantik). Osnovni tekst je napisao Atīruddīn Mufađđal, b. ʿUmar al-Abharī, umro 663. (1265) godine,³⁾ a ovaj kome-

- 1) Hivzija Hasandedić, Djela Mustafe Ejubovića (šejh Juje) koja se nalaze u Arhivu Hercegovine; Isti, Djela Ibrahim efendije Opijača koja se nalaze u Arhivu Hercegovine, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knjiga IV (u štampi).
- 2) Hivzija Hasandedić, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine (u rukopisu).
- 3) Kasim Dobrača, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke, sv. I, Sarajevo, 1963. godine, str. 244.

tar Muhammad, b. Mustafa al-Čajnavi (Čajničanin), umro 25. redžeba 1206. (prvi dan proljeća 1792) godine.⁴⁾

Početak poslije Besmele: Al-ḥamdu li Allahi alladī abdaʿa niẓam al-ʿalami va al-vuḡūd...

Rukopis ima 86 + 1 nepaginiranih lista veličine 17 x 11 cm, na svakoj stranici po 15 redaka. Pismo nashi, nevokaliziran. Osnovni tekst je, s gornje strane, podvučen crvenom linijom. Papir bijel, povez papirni. Na arapskom jeziku.

Na listu 86b: Pisac (muallif) Muhammad b. Mustafa al-Čajnavi (Čajničanin) dovršio je pisanje ovog djela 23. rebiʿa II 1196. (1782) godine. Prepisao ga je Jusuf, učenik medrese, na Bendbaši u Sarajevu .126. godine. Mi smo ovu godinu dešifrirali sa 1260. (1844) jer, ako bi je pročitali sa 1126, kao što bi bilo pravilno, izašlo bi da je djelo prepisano 1714 godine, dakle 68 godina prije nego je napisano, a to je nemoguće.

Dr Hazim Šabanović, koji se koristio svim poznatim izvorima i literaturom, ne daje u svom djelu nikakvih podataka o životu i radu ovog našeg književnika.⁵⁾ O autoru ovog djela znamo samo da je rođen u Čajniču, da je bio dobar poznavalac filozofske prepedeutike i logike uopće i da je umro 25. redžeba 1206. (5.III 1792) godine. Rukopis je otkupljen od nasljednika Ahmed ef. Džabića iz Mostara.

RUKOPIS 29, INV. BROJ 375

MANĀḲIB

Monografija (manāḳib) Hadži Mustafa-Sidki efendije Karabega, sina Hadži Ahmedova, a ovaj sin Ibrahimov, mostarskog muftije od 1274. (1857) do 1295. (1878) godine. Napisao ju je učenik mu Hadži Abdullah ef. Riđanović, sin Hadži Ahmed-Derviše, mostarski muftija od 1318. (1900) do smrti 1336. (1917) godine.

Početak poslije Besmele: Al-ḥamdu li Allahi alladī amarana bi aš-šukri ʿala ʿalaih...

Rukopis ima 37 + 1 nepaginiranih lista veličine 21 x 16 cm, na svakoj stranici po 25 redaka. Na marginama nekih listova ima bilježaka koje objašnjavaju i dopunjuju tekst. Papir svijetložut, povez papirni. Na arapskom jeziku.

Na listu 35b: Pisanje (teʿlif) ovog djela dovršeno je u nedjelju 3. safera 1296. (1879) godine.

Na listovima 35b do 37b: Elegija (martija) od 54 stiha koju je, povodom traغيčne smrti muftije Karabega, spjevao na turskom jeziku Hamza Sulejman ef. Puzić (Hilmija), mostarski muderis i posljednji epigrafičar Mostara (umro 1941. godine).⁶⁾

4) Ibrahim-beg Bašagić, Muhamed efendija Čajničanin, Salnama (godišnjak), Sarajevo, 1303. (1886) godine, dio II, str. 9; Smail Balić, Kultura Bošnjaka, Wien, 1973., str. 74; Mehmed Mujezinović, Islamska epigrafika, knj. I, Sarajevo 1973, s. 522–523.

5) Dr Hazim Šabanović, Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Sarajevo, 1973. godine; M. Handžić u svom radu "Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana" (str. 105) spominje da se u njegovoj biblioteci (sada u Gazi Husrevbegovoj biblioteci) nalazi jedan lijep primjerak "Fethul-esrara" od Čajničanina. O Čajničaninu su pisali: Sejfulah Kemura: - Sarajevske muftije, Sarajevo 1916, Bešeskija: Ljetopis, str. 247 i 391, Mehmed Mujezinović: Islamska epigrafika, knj. I, Sarajevo 1973.

6) H. Mehmed Handžić, Nekoliko fetvi naših muftija iz turske dobe, Kalendar Gajret za 1939. godinu, Sarajevo, 1938, str. 206–217. Ovdje je doneseno u originalu i prijevodu 15 stihova iz ove elegije, osam s početka (četvrti stih je ispušten) i sedam s kraja.

Vrijednost ove monografije je posebno u tome što nam ona pruža podatke o svim djelima koje je Karabeg napisao. Njegov biograf dao je na listovima 6b i 7a kratke podatke o slijedećim Karabegovim djelima:

1. Risala koju je napisao povodom jednog apokrifnog hadisa koji su mostarski imami počeli učiti u hutbama petkom u podne. Opširnije o sadržaju ove rasprave vidi kasnije, rukopis broj 340, inv. broj 726 koja je napisana na listovima 1b do 4a.

2. Glosa (hašija) na ovu raspravu koju je napisao kao odgovor mostarskoj ulemi koja mu se bila suprostavila. Karabeg je u ovoj glosi detaljno obradio svrhu i značaj hutbe i ponovo dokazao apokrifnost hadisa. Rukopis nepoznat.

3. Risala od oko četiri lista u kojoj je sa šeriatskog stanovišta detaljno objasnio ulogu običaja u rješavanju nekih šeriatsko-pravnih pitanja. Ovo je napisao kao odgovor mostarskoj ulemi koji su od njega tražili fetvu, da li je valjan ugovor sklopljen s kiridžijom da dotjera pržinu za gradnju kuće i on ju dotjera iz obližnjeg potoka. Karabeg je, na temelju običaja koji odavnina u gradu postoji, dokazao da je taj ugovor valjan. Rukopis nepoznat.

4. Povijest Neretve (Tārīḥi Neretva). U ovoj kratkoj raspravi pisac je obradio nekoliko interesantnih događaja koji su se u Mostaru zbili 1287. (187Q) godine. U vremenu od pet dana dogodilo se pomračenje Sunca, padanje velikih količina snijega u toplim krajevima, naglo topljenje snijega, padanje velikih količina kiše i porast temperature u zimsko doba. Svi ovi događaji dosegli su kulminacije u svojim zbivanjima pa je zbog toga Neretva u Mostaru nabujala kako se ne pamti posljednjih godina. U nekim zbirkama (mağmu'a) spominje se da je Neretva bila tako nabujala još 1125. (1713) godine i da je te godine prvi dan Bajrama bio u Mostaru na 3. ševala. Rukopis nepoznat.

5. Karabeg je dalje napisao neke bilješke (ta'likāt) na poglavlje o pramateriji (hejula) u djelu Šarḥ Hidajat al-hikmat od Kādī Mīra, umro 910. (1504) godine. Ovo djelo autor je predavao učenicima Karađozbegove medrese. Rukopis nije sačuvan.

6. Ḥidād an-nuṣūl hašija Mir'āt al-uṣūl šarḥ Mirkāt al-vuṣūl. Opširnije o sadržaju ovog djela vidi kasnije, rukopis broj 340, inv. broj 726 koji je napisan na listovima 4b do 224a.

Ako se ovome još doda da je Karabeg napisao pohvalu (taḳrīz) uz Ilmihal koji je napisao Omer Hazim e. Humo, onda je prvi put nabrojeno sve što je on napisao.⁷⁾

Ovu monografiju prepisao je iz piščeva autografa hadži Ali-Riza ef. Karabeg, mostarski muderis, umro 1944. godine. Rukopis je otkupljen od njegovih nasljednika.⁸⁾

RUKOPIS 32, INV. BROJ 268

U ovom rukopisu nalazi se prepis jedne kraće rasprave bez naslova koju je napisao (fa jaḳūl al-faḳīr...) Mustafa Sidki al-Mostari (Mostarac). Iz uvoda saznajemo da

7) Ibrahim Kemura, Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku (Omer ef. Humo i njegov prosvjetni rad), Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ (GVIS), Sarajevo, 1969. (XXXII), broj 5–6, str. 211.

8) Opširnije o sadržaju ove monografije vidi: Hivzija Hasandedić, Mustafa–Sidki efendija Karabeg, mostarski muftija od 1857. do 1878. godine i okupacija Mostara, Sarajevo, 1944, separatni otisak iz El-Hidaje, strana 30.

je on ovu raspravu napisao po nalogu Abdurrahim paše a "povodom poznatog događaja" (fī ḥaḳḳ al-vaki'a al-mašhūr)⁹⁾

Rasprava je podijeljena na šest poglavlja (bab) i zaglavlak (ḥatima) i to: o nauci i njenoj koristi; o upravljanju državom, dužnostima vođe, vladara (imam, sultan) i pokornosti podanika; o borbi za vjeru (džihad) i njenim vrlinama; o dužnosti upotrebe oružja u slučaju rata, učenju ratnih vještina i podučavanju drugih; o postupku s buntovnicima (ahli bagj) i njihovim pomagačima; o rekviziciji (ğa'f) imetka (mal) od muslimana za koji će se, ako se isprazni državna blagajna, kupiti hrana i potrebno oružje za vojsku i o blagosti, oprostima i milosti (hilm'afv va marhamat). Svi navodi u raspravi potkrijepljeni su citatima iz Kur'ana, hadisa i citatima iz djela islamskih pravnika.

Početak poslije Besmele: Al-ḥamdu li Allahi alladī hadana aš-širāta al-mustakīm...

Rukopis ima 15 + 2 nepaginiranih lista veličine 20 x 13 cm, na svakoj stranici po 17 redaka. Pismo nashi, nevokalizirano. Na rubu lista 10b nalazi se jedna bilješka koja objašnjava tekst. Papir bijel, poveza nema. Na arapskom jeziku.

Na listu 1a: Vlasnik djela je Hasan, sin Mehmedov iz Mostara.

Na listu 1b: Pisac ovog djela bio je mostarski muftija. Umro je u Gnojnicama u rebi' u I 1263. (1847) godine. Njegov ponizni učenik Hasan, sin Mehmedov.

Na listu 15a: Ovo je prepisano iz piščeva autografa (min ašl an-nuḥḥa).

Pisac ove rasprave je Hadži Mustafa-Sidki, efendija Sarajlić, sin Huseinov, koji je rođen u Stocu u drugoj polovini 18. stoljeća. Nakon završetka mekteba i medrese otišao je na nauke u Istanbul, gdje je studirao nekoliko godina. Po povratku sa studija bio je najprije kadija u Počitelju a kasnije muftija i muderis u Mostaru. Umro je na svom imanju u Gnojnicama (selo 6 km jugoistočno od Mostara) u februaru 1847. godine i sahranjen u malom haremu prema Karađoz-begovoj džamiji, gdje mu se grob s nišanima i sada nalazi.

Muftija Sarajlić bio je učen čovjek, što dokazuje rasprava koju smo ovdje detaljno opisali. To potvrđuje i činjenica da mu je Abdurrahim-paša naredio da "povodom poznatog događaja" obradi gornje teme s islamskog stanovišta.¹⁰⁾ Nije poznato da je muftija, pored ove rasprave, još nešto napisao. Djelo je otkupljeno od dra Božidara Božića, advokata iz Mostara.

RUKOPIS 69, INV. BROJ 510

Na listu 53b i 54a ovog rukopisa nalazi se kopija jedne fetve, sastavljena u obliku kraće rasprave, koju je napisao Bistrigi Ibrahim-efendija Sarajlija povodom pojave velike kuge u kasabi Modun 1059. (1649) godine i bježanja njenih stanovnika koje su zbog toga nazvali nevjernicima (kafir).¹¹⁾ Ovo saznajemo iz jedne bilješke na turskom jeziku koja je napisana iznad teksta fetve.

9) Ovdje se, po svoj prilici, misli na beogradskog valiju Abdurahman-pašu koji je bio bosanski valija od 1826. do 1828. godine. On je izvršio velike persekucije nad buntovnim jeničarima i "isjekao baše"

10) Hivzija Hasandedić, Mostarske muftije, prilog kulturnoj povijesti Mostara, GVIS-a, Sarajevo, 1975. broj 9-10, str. 442.

11) Ovaj Bistrigi šejh Ibrahim efendija bio je muftija u Sarajevu gdje je i umro 1075 (1664) godine (Sejfuđdin Kemura, Sarajevske muftije od 926. (1519) do 1334. (1916). godine, Sarajevo, 1916. god. str. 9.

Fetva počinje riječima: *Ķala Allahu ta'ala ida ġā'a aġaluhum la jasta'hirūna sa'atan va la jastaġdimūn...*

Fetva je napisana na arapskom jeziku nashi nevokaliziranim pismom i ima teksta 41 redak (dvije stranice). Rađena je na temelju ajeta iz Kur'ana u kojima se govori o smrtnom času (edžel), hadisa i citata iz djela istaknutih imama.

Na listu 77b nalazi se jedan gazel od pet stihova na turskom jeziku koji je spjevao mostarski pjesnik Zijai.¹²⁾

RUKOPIS 74, INV. BROJ 495

U ovoj zbirci (maġmu'a), koja je oštećena i nekompletna, nalazi se nekoliko kraćih rasprava, više citata iz raznih djela, hutbi, pjesama klasičnih i naših pjesnika, kronograma, dova, zapisa, fetvi i uzoraka kako treba sastavljati razne pravne akte. Iznijećemo ovdje sve detalje iz ove zbirke za koje mislimo da su im autori ljudi iz naših krajeva.

Na listu 38b nalazi se jedan kronogram od tri stiha, sastavljen povodom smrti mostarskog legatora Ćejvan Ćehaje 977. (1569/70) godine;¹³⁾ jedan kronogram od tri stiha, sastavljen povodom izgradnje Šejh-efendijine džamije u Mostaru 1023. (1614) godine i kronogram od sedam stihova, sastavljen povodom izgradnje Koski Mehmed-pašina karavan-saraja u Mostaru 1017, (1608) godine.¹⁴⁾ Ne znamo ko su autori ovih triju kronograma ali su, sigurno, oni bili rođeni Mostarci.

Na listu 47b nalazi se fetva sarajevskog muftije i kadije Ibrahima.¹⁵⁾

Na listu 48b nalazi se citat u kome se govori o Muhamedovoj majci Amini i njenim roditeljima. Ispod teksta stoji napisano da je ovaj citat uzet iz "Risalat al-Vardariijat".¹⁶⁾

Na listu 58a: Jedan stih mostarskog pjesnika Zijaije i dva sina mu "Ubajdije."¹⁷⁾

Na listu 64a: Jedan stih mostarskog pjesnika Zijaije.

Na listu 66a: Gazel od pet stihova Derviš-paše (Bajezidagića) iz Mostara.¹⁸⁾

Na listu 70 a: Deset stihova mostarskog pjesnika Zijaije.

12) Zijai je pjesničko ime Hasan ef. Mostarca koji je bio muderis u Mostaru, gdje je i umro od kuge 992. (1584/85) godine (Hazim Šabanović, n. d. str. 72–76). Gazel je pjesma od pet stihova (Šemsuddin Sami, Kamusi turski, Istanbul, 1317. (1899) godine, str. 966.

13) Hivzija Hasandedić, Dva kronograma o smrti mostarskog legatora Ćejvana kethode, Prilozi Orijentalnog instituta, (POF), Sarajevo, 1958. (VI–VII), str. 279–280. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod kronograma.

14) Ing. arch. Džemal Ćelić i Muhamed Mujić, Jedna novootkrivena građevina starijeg doba u Mostaru, Naše Starine, sv. III, Sarajevo, 1956, str. 261–264. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod kronograma (uzet iz drugog rukopisa).

15) Vidi bilješku broj 11.

16) O ovoj risali i njenom autoru ništa ne znamo.

17) Ubejdi je sin naprijed spomenutog mostarskog pjesnika Zijaije od kojeg se sačuvalo više pjesama u raznim zbirkama. Dr S. Bašagić tvrdi da je umro između 1602. i 1612. godine (Dr. S. Bašagić, Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb, 1935, str. 17.

18) Opširnije o životu i radu Derviš-paše vidi: H. Šabanović, n. d. str. 116–129, gdje je navedena i sva literatura o njemu.

- Na listu 71b: Pet stihova mostarskog pjesnika Zijaije.
- Na listu 72b: Gazel od sedam stihova 'Abdi efendije Beograđanina (Belgradi).¹⁹⁾
- Na listu 73a: Sedam stihova Hadži Derviš efendije i jedan Zijai Čelebije iz Mostara.²⁰⁾
- Na listu 76a: Dva gazela od ukupno dvadeset stihova od Derviš paše i dva stiha (kit'fa) nekog Ahmedage iz Orahovice (Orahovičalu)²¹⁾
- Na listu 76b: Gazel od sedam stihova od Derviš-paše iz Mostara.
- Na listu 77a: Dva stiha Zijaije iz Mostara.
- Na listu 80a: Gazel od sedam stihova mostarskog pjesnika Medžazije.²²⁾
- Na listu 82a: Jedan stih hadži Derviš-efendije iz Mostara.
- Na listu 82b: Pet stihova pjesnika Mirije.²³⁾
- Na listu 85a: Devet stihova Mevlevi Derviš Sulejman efendije iz Mostara.²⁴⁾
- Na listu 85b: Deset stihova Derviša iz Mostara.
- Na listu 86a: Pet stihova Derviš Sulejmana iz Mostara.
- Na listu 86b: Devet stihova Mevlevi Derviš Sulejmana iz Mostara.
- Na listu 88a: Jedan stih Zijaije iz Mostara.
- Na listu 88b: Dva stiha kronograma o izgradnji Starog mosta u Mostaru.²⁵⁾
- Na listu 92a: Jedna Zijaina kasida od 32 stiha.
- Na listu 95a: Deset stihova Zijaije iz Mostara.
- Na listu 95b: Tri gazela od ukupno 22 stiha od Derviš-paše iz Mostara.
- Na listu 97b: Pojedinačni (mufred) stihovi 'Ubejdije i Derviša iz Mostara.
- Na listu 100a: Tri kronograma: o smrti mostarskog legatora Čejvan čehaje 977. (1570) godine, o smrti sultana Murata 1003, (1594/5) godine a koji je sastavio pjesnik Muniri i jedan kronogram od Hukmije Mostarca.²⁶⁾
- Na listu 101a: Gazel od pet stihova od Hukmije Mostarca.

19) O ovom pjesniku ništa ne znamo jer mu nema spomena u poznatim izvorima.

20) O ovom hadži Derviš-efendiji, koji se prezivao Žagrić, vidi: H. Šabanović, n. d. str. 260–262 gdje je navedena i literatura o njemu.

21) O ovom Ahmed-agi iz Orahovice također ništa ne znamo. Na području Bosne i Hercegovine nalazi se 12 Orahovica, jedna Donja i dvije Gornje Orahovice (Imenik naseljenih mjesta NR BiH, Sarajevo, 1955, str. 376 i 377.

22) O pjesniku Medžaziji iz Mostara vidi: H. Šabanović, n. d. str. 152.

23) Pod ovim pseudonimom imamo dva pjesnika: Husein ef. Alajbegovića i Mehmed-bega Bošnjaka, (H. Šabanović, n. d. str. 337 i 379–382).

24) Mevlevi Derviš Sulejman efendija, muderis i pjesnik, živio je u Mostaru u prvoj polovini 17. stoljeća gdje je i umro 1064. (1653) godine. Ovo saznajemo iz kronograma koji je povodom njegove smrti sastavio učenik mu Salih-aga (Fehim Spaho, Narodni nazivi mjeseci, Kalendar Napredak, 1935, str. 43). Ovog pjesnika ne spominju J. Hammer ni Brusali Mehmed Tahir u svojim historijama osmanske književnosti.

25) Ovaj kronogram je sastavio naprijed spomenuti mostarski pjesnik Zijaija (H. Šabanović, n. d. str. 76).

26) Muniri je književno ime Ibrahima, sina Iskenderova, iz Bosne (H. Šabanović, n. d. str. 193–201). Hukmi Hasan Mostarac živio je u prvoj polovini 17. stoljeća (H. Šabanović n. d. str. 206).

Na listu 101b: Dva stiha Munirije Mostarca.

Na listu 108b: Kronogram gradnje ćuprije na Bendbaši u Sarajevu koju je sagrađio Alija Hafizović. Godina gradnje sadržana je u kronostihu: kudret memerri, pa kad se ovo preračuna po "ebdžed sistem" izlazi da je ova ćuprije sagrađena 994. (1568) godine. Autor ovog kronograma je, sigurno, naš čovjek, rođeni Sarajlija.

Na listovima 127b do 195a nalazi se više fetvi mostarskih muftija Ahmeda i Hasana, sarajevskih muftija Fadlullaha i Sinana, beogradskog muftije Mahmuda i skopskog muftije Piri Muhamed efendije.

RUKOPIS 95, INV. BROJ 260

Na listu 30b ovog rukopisa nalaze se dvije pjesme o Mostaru; prvu je spjevao Derviš-paša Bajezidagić, a drugu po uzoru na njega (nazira = paralela) hadži Derviš efendija Mostarac. Obje imaju po devet stihova. Dr S. Bašagić, a po njemu i Mehmed Handžić, kaže da se ovaj hadži Derviš efendija prezivao Žagrić. Ove dvije pjesme preveo je s turskog na naš jezik Omer Mušić.²⁷⁾

Na listu 31a nalaze se dvije pjesme na turskom jeziku od ukupno 14 stihova koje je, povodom zauzimanja tvrđave Kandije (najveći grad otoka Krete) po Turcima 1080. (1669) godine spjevao Koski Ali-aga.

U Mostaru je ranije živila porodica Koskija koja je izumrla pred više od sto godina. Koski Mehmed paša, sin Mustafin, kroničar (roznamedžija) velikog vezira Lala Mehmed-paše Sokolovića (1604—1606)²⁸⁾ sagrađio je 1617. godine u Mostaru jednu džamiju pod kupolom i uz nju medresu. Braća mu šejh Mahmud i Ahmed efendija bili su učeni ljudi i za života su vršili razne vjerske funkcije u Mostaru.²⁹⁾

Pjesnik Koski Ali-aga je, sigurno, potomak ili bliži rođak Koski Mehmed-paše. On u spomenute dvije pjesme slikovito opisuje zauzimanje kandije, na temelju čega se može zaključiti da je u ovim borbama osobno učestvovao. Vrijednost ovih pjesama je posebno u tome što smo na temelju njih otkrili jednog novog i do sada nepoznatog pjesnika iz Mostara koji je živio u 17. stoljeću i pjevao na turskom jeziku.

RUKOPIS 135, INV. BROJ 448

Na listovima 89a, 90a, 95a i 97b ovog rukopisa nalaze se četiri pjesme sarajevskog pjesnika Mejlije sa ukupno 21 stihom.³⁰⁾ Pjesme su na turskom jeziku.

RUKOPIS 200, INV. BROJ 369

Na listu 23a ovog rukopisa nalaze se četiri pjesme: dvije od ukupno osam stihova Mailije Mostarca,³¹⁾ jedna od dva stiha Zijaije Mostarca, jedna od pet stihova

27) Omer Mušić, Mostar u turskoj pjesmi iz 18. vijeka, POF, sv. XIV—XV, Sarajevo, 1969, str. 74—78.

28) Dr S. Bašagić, n. d. str. 46.

29) Hivzija Hasandedić, Kulturno-istorijski spomenici u Mostaru iz turskog doba, Preporod, Sarajevo, 1973. godine, broj 8 (63), str. 13.

30) Potpuno mu je ime Derviš Mehmed Gurani Mejli. Rođen je u Sarajevu 1125. (1713) a umro u Travniku 1195. (1781) godine. (H. Šabanović, n. d. str. 496—499) i M. Mujezinović, epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije; Naše starine IV, 1957, str. 131—168.

31) Potpuno ime ovog pjesnika je Mustafa Krpo koji je živio u Mostaru u drugoj polovini 17. i prvij polovini 18. stoljeća (H. Šabanović, n. d. str. 415—416).

sarajevskog pjesnika Mejlije koju je spjevao povodom zauzimanja tvrđave Ostrog u Crnoj Gori 1182. (1768) godine.

Na listu 27b nalazi se pjesma od pet stihova koju je spjevao Merami iz Mostara.³²⁾

Na zadnjoj korici rukopisa nalazi se kronogram od tri stiha koji je nepoznati pjesnik, a svakako, rođeni Mostarac, sastavio povodom izgradnje šejh Ismail efendiji-
na hanikaha u Mostaru 1079. (1668) godine.³³⁾ Sve pjesme u ovom rukopisu su na turskom jeziku.

RUKOPIS 215, INV. BROJ 340

Zbirka predavanja (mavaʿiz), savjeta (naṣaiḥ), zabrana (zavāḡir) i pitanja (masāʿil) koju je sabrao (ḡamaʿaha), rasporedio po poglavljima (va rattabaha va bavnabaha) i napisao (tanmiḡ) Ibrahim Spahić, sin hadži Muhamedov iz Mostara (list 2b i 146b).

Djelo je podijeljeno na osam odsjeka (bab) i to: o upućivanju da se čini ono što je dobro i naređeno i sprečavanju onog što je ružno i zabranjeno; o pokajanju (tevbe); o molitvi (ṣalāt); o nauci (ʿilm); komentari više hadisa i drugih vijesti (aḥbār); o kugi (tāʿun) i strpljivosti; o vrlinama (faḏāil) mjeseca redžepa i o posjećivanju grobova umrlih. Svi ovi odsjeci podijeljeni su opet na više poglavlja (faṣl).

Početak poslije Besmele i Hamdele: Ammā baʿd fa ḥāḡihi mavāʿizun va naṣāihun va zavāḡirun va masailun...

Rukopis ima 147 + 2 paginiranih lista veličine 19 x 14 cm, na svakoj stranici po 17 redaka. Pismo nashi nevokalizirano. Stranice su obrubljene crvenom linijom a poglavlja i svi citati pisani su crvenom tintom. Na rubovima nekih listova ima bilje-
žaka koje tumače tekst. Papir bijel, povež polukožni na sredini ukrašen ornamen-
tom. Na arapskom jeziku.

Na listu 2a: Djelo je vlasništvo Muhameda Spahića, sina Omerova, a ovaj je sin Muhamedov. Vrijednost djela je 2.000 (nije napisana vrsta novca).

Porodica Spahića iz Mostara dala je više učenih ljudi i ubraja se među starije muslimanske porodice u Mostaru. Najstariji, nama poznati, Spahić je Ibrahim, sin hadži Muhamedov, koji je 1210. (1795) godine prepisao jedno djelo iz hadisa (Orijentalna zbirka Arhiva Hercegovine, rukopis 185 inv. broj 365). On je još prepisao i jedno djelo iz islamskog prava ali ne stoji koje godine (Orijentalna zbirka Arhiva Hercegovine 68 inv. broj 485). Arhiv dalje posjeduje 33 rukopisa čiji su vlasnici bili Spahići hadži Muhamed, sin hadži Omera Nurije, a ovaj sin hadži Muhameda Bosneviije, Salih, sin Ibrahimov, a ovaj sin Hasanov i hadži Salih Sabri, sin hadži Muhamedov. Ti rukopisi upisani su u Katalogu i Inventaru pod slijedećim brojevima: 6(609), 76(497), 173 (505), 182 (350), 183 (336), 191 (296), 195 (628), 197 (326), 203 (367), 209 (463), 215 (340), 218 (509), 222 (546), 225 (397), 226 (653), 227 (525), 228 (521), 229 (552), 230 (631), 282 (224), 297 (412), 299 (383), 315 (182), 316 (157), 351 (322), 387 (137), 465 (142), 482 (86), 499 (703), 511 (724), 582

32) O ovom mostarskom pjesniku ništa ne znamo jer mu nema spomena u poznatim izvorima.

33) Hivzija Hasandedić, Nekoliko zapisa iz orijentalnih rukopisa Arhiva Hercegovine u Mostaru, POF, XVI—XVII, Sarajevo, 1970, str. 118. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod kronograma.

(410), 589 (557) i 614 (58). Posljednji alim iz ove porodice je hadži Muhamed ef. koji je bio imam Karađoz-begove džamije i koji je umro u Mostaru 1934. godine.

RUKOPIS 269, INV. BROJ 627

MUḤĀḌARĀT AL-AVĀ'IL VA MUSAMARĀT AL-AVĀḤIR

Predavanja o prvim događajima i kazivanja o posljednjim zbivanjima. U ovom djelu obrađeni su događaji koji su se prvi put (avā'il) zbili u historiji i događaji koji su se posljednji (avāḥir) dogodili na svijetu. Pisac ovog djela je Šejh 'Ali dede, b. Mustafa al-Bosnavi al-Mostari (Mostarac), umro 1007. (1598) godine.

Djelo je podijeljeno na dva dijela (kism). Prvi dio rađen je na temelju brojne literature iz historije, posebno Abdurahmana Sujutijevog djela Kitāb al-avā'il. Ovaj dio je podijeljen na 37 poglavlja (fasl). Drugi dio ima četiri poglavlja i autor ga je samostalno i bez korištenja izvora napisao.³⁴⁾

Početak poslije Bismela: Ja avvalu bilā bidājat va ja āḥiru bila nihājat...

Rukopis ima 70 + 3 nepaginiranih lista veličine 22 x 16,5 cm, na svakoj stranici po 27 redaka. Pismo sitan ta lik, nevokaliziran. Poglavlja i riječi "avā'il" pisani su crvenom tintom. Na marginama nekih listova ima glosa koje tumače tekst. Papir bijel, povez papirni. Na arapskom jeziku.

Na listovima 1b do 3b: Više kratkih citata iz djela "Ihjā' al-ʿulūm", što ga je napisao Abū Hāmid Muhammad al-Gazālī, umro 505. (1111) godine.³⁵⁾

Na listu 4a: Jedna pjesma od pet stihova na turskom jeziku koju je nepoznati autor spjevao u pohvalu brijača (dar madhi berberān).

Na listu 67b i 68a: Jedna dova, koju je lijepo učiti kad se kuga pojavi.

Na listu 69b: Jedna pjesma od 20 stihova na turskom jeziku koju je nepoznati autor spjevao u slavu Božjeg poslanika Muhameda (na'ti rasūl).

Na listu 70a: Izreke mudraca i citati iz raznih tefsirskih i hadiskih djela.

Jedan prijepis ovog djela nalazi se u Gazi Husrevbegovoj biblioteci koji je ovdje prenesen iz Karađoz-begove biblioteke u Mostaru. Ovo djelo štampano je dva puta u Kairu: 1882. i 1893. godine, što ukazuje na njegovu vrijednost i učenost i visoko obrazovanje njegova autora.

U rukopisu nema nikakve bibliografske bilješke, pa se ne zna, ko ga je i kada prepisao.

RUKOPIS 296, INV. BROJ 394

Na listu 2b ovog rukopisa nalazi se kratka bilješka o Izraelićanima (beni Israil) koju je sastavio mostarski muftija Ahmed efendija. Bilješka je napisana na turskom jeziku sitnim nashi pismom i ima teksta osam redaka. Ispod teksta stoji napisano: Ahmed, mostarski muftija.

Iz bibliografske bilješke na kraju rukopisa saznajemo da je ovo djelo prepisano početkom zulhidžeta 1021. (1613) godine kada je u Mostaru bio muftija i muderis

34) H. Šabanović, n. d. str. 96–101; M. Handžić, Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana, Sarajevo, 1934. str. 46–47; isti. Nekoliko odlomaka iz djela

35) K. Dobrača, n. d. str. 68.

Ahmed efendija, sin Sofi Velijin čije se ime nalazi među potpisnicima Koski Mehmed-pašine zakladnice. Mišljenja smo da je autor ove bilješke spomenuti mostarski muftija Ahmed efendija, sin Sofi Velijin.

RUKOPIS 311, INV. BROJ 706

FATĀVA AHMADIJE (AL-MOSTARIJE)

Zbirka fetvi (pravnih decizija) koju je sastavio mostarski muftija hadži Ahmed, b. Muhammad, b. Salim, b. Mustafa Bošnjak (Bosnavi) al-Mostari, umro oko 1184. (1770)³⁶⁾ godine. Djelo je podijeljeno na 97 poglavlja i tretira pitanje iz cjelokupnog islamskog prava.

Početak poslije Besmele: Al-hamdu... va al-ʿakibatu li al-muttakin...

Rukopis ima 262 + 4 paginirana lista veličine 24 x 15 cm, na svakoj stranici po 23 redka. Pismo lijep taʿlik nevokaliziran. Stranice su obrubljene sa dvije crvene linije. Poglavlja i riječi "meʿale" i "ḡevab" pisane su crvenom tintom. Unvan je ukrašen i prva stranica obrubljena s dvije debele pozlaćene linije. Na marginama nekih listova ima fetvi mostarskih, sarajevskih i blagajskih muftija i citata iz raznih pravnih djela. Papir bijel, povez papirni. Na turskom jeziku.

Na listu 262b: Prepisao (tahrir) Ahmed, sin hadži Redžepov, Mostarac (al-Mostari) 1200. 1785/86) godine.

Ovu zbirku fetvi preveo je na naš jezik Muhamed Mujić, koji je u raznim bibliotekama pronašao oko 20 prepisa ovog djela (Mujićev rad u rukopisu).

RUKOPIS 340, INV. BROJ 726

U ovom rukopisu nalaze se dvije rasprave koje je napisao hadži Mustafa-Sidki efendija Karabeg, mostarski muftija od 1857. do 1878. godine.

1. L. 1b – 4a. MIN MUSTAFĀ BIN AHMAD AL-MUFTĪ BI MOSTĀR MIN INḲIRĀDI AHL AL-ʿILMI VA AL-IḲTIDĀR ILĀ FEJḌULLAH BIN MUSTAFĀ AL-MUDARRIS BI MOSTĀR MIN INKIDĀʾ I ḌAVĪ AL-FAḌL VA AL-ITIBĀR.

Odgovor Mustafa-efendije Karabega, mostarskog muftije, Fejzullah-efendiji Milaviću, mostarskom muderisu. Karabeg je uvjerljivim argumentima dokazao apokrifnost jednog hadisa koji su mostarski imami počeli učiti u hutbama petkom u podne i u kome se govori da su meleki: Džebrail, Mikail, Azrail i Israfil, i sva stvorenja u kosmosu, stvoreni od svjetla (nur) Muhameda. Iz uvoda saznajemo da je muftija bio zabranio imamima da uče ovaj apokrifni hadis, čemu se suprotstavio mostarski muderis Fejzullah ef. Milavić.³⁷⁾

Početak poslije Besmele: Nahmaduka ja man halaka al-halka bi kudratih...

2. L. 4b – 224a: ḤADĀD AN-NUṢŪL ḤĀŠIJAT MIR ATʿĀL-UṢŪL ŠARḤ MIRḲĀT AL-VUṢŪL.

36) Opširnije o životu i radu ovog pisca vidi: H. Šabanović, n. d. str. 481–485.

37) Ova rasprava ima za islamistiku posebnu vrijednost jer je ona jedini poznati primjerak ovog Karabegovog djela koji se samo u prepisu sačuvao.

Glosa na Munla Husrefovo djelo iz uvoda u pravo Mirkat al-vusul. Rukopis je manjkav u sredini. Ovo djelo je štampano u Sarajevu 1316. (1898) godine troškom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu.³⁸⁾

Početak poslije Besmele: Al-hamdu... Muhammadin va ĩala alihi aĝma'in...

Rukopis ima 224 nepaginirana lista veličine 24 x 18 cm, na svakoj stranici po 23 retka. Pismo nashi nevokaliziran. Riječi "kavluhu" pisane su krupnim slovima. Na rubovima nekih listova ima glosa koje tumače tekst. Papir svijetložut, poveza nema. Na arapskom jeziku.

Na listu 4a: Pisanje (prve rasprave) dovršeno je 5. ramazana 1281. (1865) god.

Na listu 224a: Napisao hadži Mustafa Karabeg, sin Ahmedov, mostarski muftija.

RUKOPIS 361, INV. BROJ 288

Na listu 152a i 152b ovog rukopisa nalazi se fetva Ibrahim-efendije Sarajlije, čiji je tekst u cijelosti identičan s tekstem fetve koju smo ranije spomenuli a koja je napisana na listovima 53b i 54a u rukopisu 69, inv. broj 510. Fetva je napisana na arapskom jeziku sitnim nashi-pismom i ima teksta 35 redaka.

Ispod teksta prepisivač je napisao: Napisao ponizni Ibrahim Sarajlija (katabahu al-ħakir Ibrahim as-Sarāji).

RUKOPIS 441, INV. BROJ 21

Na listu 53a ovog rukopisa nalazi se jedna šarkija³⁹⁾ od šest stihova koju je na turskom jeziku spjevao šejh Fevzi Mostarac, mostarski muftija i muderis, umro oko 1160. (1747) godine.⁴⁰⁾

RUKOPIS 501, INV. BROJ 700

Na listu 196b ovog rukopisa napisana je pjesma od pet stihova u kojoj nepoznati pjesnik, sigurno rođeni Mostarac, pjeva o ljepoti neke Fate (u tekstu stoji Fata), sestre Mustafabega, iz Mostara.

RUKOPIS 522, INV. BROJ 646

Na listovima 56b i 57b nalaze se dvije pjesme na turskom jeziku (prva ima 14 a druga 7 stihova) koje je spjevao Muhamed efendija Ćišić, mostarski muftija, povodom velike poplave koja je pogodila Mostar 1206. (1791) godine.⁴¹⁾

RUKOPIS 547, INV. BROJ 570

Na listu 177b ovog rukopisa nalaze se dva kronograma o gradnji Starog mosta u Mostaru, koji je sagrađen 974. (1566) godine. H. Šabanović tvrdi da je autor prvog kronograma mostarski pjesnik Zijai. Kronogrami su sastavljeni na turskom jeziku.

38) Opširnije o sadržaju djela vidi: H. Šabanović n. d. str. 587.

39) Šarkija je šansona od 6–8 stihova koja se pjevala uz pratnju muzike.

40) Džemal Ćehajić, Pjesme Fevzije Mostarca na turskom, POF. XVIII–XIX, Sarajevo, 1973. str. 294–304. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod šarkije.

41) Hivzija Hasandedić, n. d. str. 120 i 121. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod druge pjesme koja ima sedam stihova.

RUKOPIS 593, INV. BROJ 600

Na listu 7a ovog rukopisa nalaze se dvije rubaije koje je spjevao Derviš-paša Bajezidagić.⁴²⁾ Rubaije su na turskom jeziku.

RUKOPIS 667, INV. BROJ 31

Na listovima 77a do 78a ovog rukopisa nalazi se gazel od pet stihova i jedna šarkija od šest stihova koje je na turskom jeziku spjevao šejh Fevzi Mostarac, mostarski muftija i muderis, umro oko 1160. (1747) godine.⁴³⁾

RUKOPIS 715, INV. BROJ 657

Na listu 7b nalazi se jedan stih (mufred) u kome se spominje Mostar, od nepoznatog pjesnika ali sigurno rođenog Mostarca.

RUKOPIS 749, INV. BROJ 695

Fragmenat monografije (manakib) hadži Mustafa Sidki-efendije Karabega, mostarskog muftije od 1857. do 1878. godine, što ju je napisao učenik mu hadži Abdulah efendija Riđanović.

Početka ovdje: fa nažara bi nažari al-⁶ibrati...

Rukopis ima 25 nepaginiranih listova veličine 25 x 17 cm, na cijelim stranicama po 21 redak. Pismo nashi nevokaliziran. Papir svijetložut, poveza nema. Na arapskom jeziku.

Rukopis je oštećen i neki listovi djelomično nedostaju. Tekst ovog rukopisa je potpuno identičan s dijelom teksta rukopisa 29, inv. broj 375, koji smo ranije obradili.

RUKOPIS 751, INV. BROJ 685

Na listu 30b ovog rukopisa nalaze se dva kratka citata iz djela Šarh šir⁶at al-islam koji je napisao šejh Ali efendija, blagajski, a prije mostarski muftija. Osnovno djelo Šir⁶at al-islam (ustanove islama) napisao je Rukn al-islam Muhammad b. Abu Bakr Imamzade aš-Šergi al-Hanafi, umro 573. (1177) godine.⁴⁴⁾ Djelo obrađuje pitanja iz vjeronauke i moralke, a rađeno je na temelju tradicije (sunnat).

Prvi citat počinje riječima: Hukm al-imāni itnāni, a drugi citat riječima: l⁶lam anna sababa al-imāni itnāni... Ispod oba teksta stoji napisano: Fi šarh šir⁶at al-islam li mavlana aš-šajh al-mufti bi Mostar sābikan va bi Blagaj hālā afa ⁶anhu.

Na temelju ova dva citata može se utvrditi da je šejh Ali efendija blagajski, prije mostarski muftija, napisao komentar djelu Šir⁶at al-islam koji nam se, po svojoj prilici, nije ni u prepisu sačuvao. Dalje se može, kao sigurno, zaključiti da je spomenuti šejh Ali efendija bio učen čovjek i da je rođen u Mostaru ili u Blagaju.

42) Rubaija je pjesma od četiri polustiha odnosno dva stiha koji se rimuju aa ba.

43) Džemal Čehajić, n. d. str. 293–295, i 303–305. Ovdje je donesen izvorni tekst i prijevod ovih šejh-Fevzijinih pjesama.

44) Fehim Spaho, Arapski, perzijski i turski rukopisi hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1942, str. 41.

Ovaj šejh Ali efendija je, mislimo, identičan s Ali efendijom Džabićem, sinom šejh-Huseinovićem, koji je bio mostarski i blagajski muftija i koji je umro u Mostaru 1225. (1810) godine. On je 1803. godine prepisao prvi svezak pravnog djela *Ġami' an-nuḳūl va lami' al-ʿuḳūl*, komentar djela *Multaka al-ahbur*) i 1806. godine drugi svezak istog djela (Arhiv Hercegovine 55, inv. broj 572 i 60, inv. br. 564).

SUMMARY

THE WORKS AND SOME SHORTER LITERARY ESSAYS WRITTEN IN ORIENTAL LANGUAGES BY BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN MUSLIMS WHICH ARE KEPT IN HERZEGOVINA ARCHIVE IN MOSTAR

The writer of the article has analysed eight manuscripts which are written by authors born in Bosnia and Herzegovina and which are a part of the collection of Oriental manuscripts of Herzegovina Archive in Mostar. The article also deals with 15 shorter essays written by Bosnian and Herzegovinian authors, many of whom were unknown for the science until now. The data revealed are very helpful in making complete our knowledge about some writers, rather forgotten in the recent past. This work covers also all the notes found in the Herzegovina Archive which are supplying us with new details about cultural and scientific history of Muslims in Bosnia and Herzegovina.

While analysing the works of Sheik Yuyo and Ibrahim Opijač the author of the article also dealt completely with the literary works of our national writers found in the library of this institution.